

KESZEG ANNA

MILYEN A DERÉK PÉCSI POLGÁR?

Horváth Viktor: *Török tükör*

■ A Pécs Európa Kulturális Fővárosa 2010 projekthez két, a propagandaanyagoktól független kiadói vállalkozás társult: egy Pécssett és környékén játszódó történelmi regény, a *Török tükör*; illetve egy tanulmánygyűjtemény, *A város láthatatlan mintázata*¹. Egyelőre nem sietek a diagnózissal: turizmus, kulturális turizmus, kulturális marketing és kiadói menedzsment érintkezésével kapcsolatban a két példa aligha szolgálhatna jelentős tanulsággal – egyelőre. (Hacsak azzal nem, hogy a tavaly Linz esetében mennyivel hosszabb volt a kulturális fővárosi projekt honlapján elérhető kiadványlista.²) A kontextusból egyelőre az a legérdekesebb, hogy Horváth Viktor kötetének a helyhez, a városhoz, a régióhoz kötöttség igencsak erős markere,³ s azt az elmúlt években ismét erőteljesen előtérbe kerülő kérdést veti fel, hogy mihez kezd az irodalom a helytörténettel, a helytörténet és helyi identitás az irodalommal. Csak a kérdésfelvetés történeti dimenzióinak érzékeltetése miatt: a 19. század végén és az előző századfordulón mennyire gyakori volt az *X helység az irodalomban*, *X helység irodalma*, *irodalmi élete* típusú címet viselő monográfia, aztán hirtelen nagyobb politikai, adminisztratív struktúrák iránti érdeklődés következett, majd a hely megjelenítésének poétikája vált izgalmassá.⁴ A szimbolikus földrajz struktúráinak felfedezése, a kulturális örökség valorizációja, a lokális identitás és a régió mint brand-konceptjeink kialakulása a kérdés újratárgyalását eredményezte. Az irodalom politikációjának, irodalom és ideológia viszonyának az elmúlt

években igencsak előtérbe került kérdése egyre finomabb árnyalatokat mutat fel a „szép”-irodalmi szövegek kontextusában. Horváth Viktor regényét természetesen nem alkotáslélektani szempontból kapcsolnám a kulturálisfőváros-projekthez: a regény későbbi recepciója szempontjából azonban egyáltalán nem mellékes, hogy ez a meglehetősen sajtóvisszhanggal rendelkező és a régióbeli közbeszéd kedvelt társalgási témájaként funkcionáló esemény adja a *Török tükör* megjelenésének háttérét. Sőt, még azt sem lenne túlzás kijelenteni, hogy a könyv pontosan azt a Pécs-képet forgalmazza, melyet a korábbi díjnyertes pályázat is felvázolt:⁵ a kultúraköziség és vallásköziség több évszázados tapasztalatának városaként mutatja fel Dervis bég⁶ szandzsákjának központját. (Ráadásul olyan élettörténeteket rendez egymás mellé, melyek sorsfordító eseményei éppen ebből a kulturális egymásmellettségéből származtak: az ellentétes kultúrához húzó vonzalmak, szimpátiák és átértékelt meggyőződések alakítják a személyes életpályákat.⁷) A *Török tükör* kétségkívül izgalmas olvasmány, még az elmúlt két évtizedben látványosan beinduló és igencsak jelentős teljesítményeket felmutató magyar történelmi regénytermés kontextusában is. Azonban időnként éppen ez a városi brandépítéssel összefüggésben álló háttér érződik át a szövegben.⁸ Mintha igen tételesen fogalmazódna meg olykor, hogy itt valami nagyon fontosat kellene megértenünk Pécsről, annak kulturális adottságairól, s ezt a „tanulságot” a történet belénk is akarja sulykolni. De most ne időzzünk

hosszasabban ennél az „érzésemnél”. Kívessük végig inkább a kultúrákőziség „létrehozásának” néhány toposzát!

Azt egyelőre alig hoztam szóba, hogy a történet narrátora Dervis bég, a pécsi előljáró fogadott fia, Ísza, aki idős korban írja meg felnőtté válásának bildungsromanját. A narráció Korán-idézetekből, a nyugatról való török tudás elemeiből, az Ezeregyéjszaka meséiből, de több európai és magyar vendégszövegből⁹ építkezik. A címben ígért török tükörben megmutatott 16. század végi Pécs és Európa már az első rész 1526-ábrázolásában is ott van: a Mohácshoz kapcsolódó nemzeti narratíva¹⁰ Nagy Szulejmán sikertelen felszabadítási kísérleteként értelmeződik, ráadásul egy oszmán retorikára átfordított I. Ferenc francia királytól származó levél előzi meg,¹¹ *A disznó Ferenc király levele* címmel.¹² Az ideológiai keretét egyáltalán nem leplező fordítással indító történet ezt az erőteljes felütést követően halmozza a nyugati kultúra furcsaságaira való rácsodálkozás helyzetét, miközben olyan közönségnek íródik – vegyesen törökök és magyarok –, amelyek vélhetően a nyugati kultúra kerete lenne a természetes. Csakhogy éppen erről nincs konkrét elképzelése a szövegírónak, hogy keresztény-e vagy igazhitű-e, magyar-e vagy török-e olvasója. Éppen ezért kihez szólnak ezek a kijelentések – melyek akár a perspektíváról szóló tudományos leírások kivonataként is szolgálhatnak? „A vásznon egy prófétát gyalázó festmény éktelenkedett. De milyen gyönyörű volt!... De a távolság! Hogyan képesek a gyaur mesterek arra, hogy megmutassák a távolságot? Hiszen a vászon lapos! Mégis olyan volt, mintha egy kútba zuhannék, egy vihar szele szívna befelé, mert a képben volt a messzeség, a Próféának meg teste volt. Vastagsága volt a combjának, a karjának és mindenének. Boszorkányság és szépség! Olyan hihetetlen volt, hogy megfogtam, aztán ijedten elrántottam a kezemet.” (150–151.) Illetve még tovább az írásbeliség funkcióinak miféle tudatos tipológiája ihlette az imám e szavait? „Ha pedig az ékes arab írással

jobbrol balra rójuk a szent verseket a jobb kezünkkel, ahogy helyes, akkor kezünk eltakarja ugyan azt, amit már leírtunk, ám szembe kell néznünk az üres fehérséggel magunk előtt. Alláh, aki semmi és minden, Alláh titkával, a jövővel. [...] Mire vezet, ha valaki mindig eltakarja ezt az ürességet, akár arabul ír, akár latin betűkkel? Az írás ereje a sorsot tartja fogva. Milyen ember lesz, akinek nem Isten húzza maga felé betűt, hanem a Lázadó Angyal és a dzsinnek tolják maguk előtt a leírt igék képében.” (197–198.) Ugyanez a dilemma a kilencedik részben, az írásintenció magyarázatakor is visszatér, s az iszlám időszemléletével kapcsolódik össze. Csakhogy a szétválasztásra itt már nincs lehetőség. És innen a kultúrákőziség és a kulturális asszimiláció¹³ újabb kifejtett példája vezet ki a regényből, a két nagy Könyv összevetése.¹⁴ A kultúrák közötti inkompatibilitás toposzai, az emberi teremtés, a valóságcsinálás lehetőségében is hívó nyugati versus a reprodukálás feladatában hívó keleti, az őszinteségre alapozó nyugati és az önismeretben feltáruló én megvalósítására alapozó keleti, a rövid időtávban orientálódó nyugati és a hosszú/végtelen idődimenzióban gondolkodó keleti csak strukturális taxonómiák nyelvén viszonyulhat egymáshoz. S mintha a narrátor is ezzel küzdene: hogyan lehet regényt írni arról az átmenetről, ami a török kultúrához való korábbi viszonyunkat meghatározó oszmanisztikát a mára tudományosan uralkodóvá váló turkológiába fordította át? Hogyan lehet megírni a hibrid identitások elterjedésének köszönhetően is átértékelődő törökhodoltság-képünket? Ebben az összefüggésben a történeti csúsztatások visszakeresése tényleg mellékes és zavaró kérdés. A *Török tükör* talán így is a kellelténél inkább dolgozik azon, hogy a történet- és kultúratudományból vegyen át szemléleti állandókat.

Persze azt aztán végképp ki tudná eldönteni, hogy Ísza, Juszúf fia, aki ismerete Gergely deákok, aki tagadja, hogy Török Bálinthoz bármi köze lett volna, mi-ken gondolkodhatott? Mindenképpen

gyanúsán kortárs figura, aki mintha azért jött volna létre, hogy derék pécsi identitástörténeteket igazoljon. S bár helyenként valóban érezni lehet a szereplői identitásépítés tudatos stratégiáit,

a regény kellemesen olvasható marad. Igaz is, bizonyította már valaki, hogy az irányregény vagy a tézisregény alából nem méltó arra, hogy irodalomnak tekintsék?

■ JEGYZETEK

1. Havasréti József – K. Horváth Zsolt – Szijártó Zsolt: A város láthatatlan mintázata. Pécs városa mint az emlékezet helye. Gondolat, Bp., 2010.
2. http://www.linz09.at/sixcms/detail.php?id=100110494&_lang=en (2010. 04. 06.) A pécsi kulturális projekt honlapján mindössze a propagandafüzet érhető el. <http://www.pecs2010.hu/> (2010. 04. 07.) A szebeni hasonló programokat, kiadványokat lásd <http://www.sibiu2007.ro/ro3/proiecte5.php?iddomeniu=5&ordonare=p&cauta=Afiseaza> (2010. 04. 07.)
3. Csuhai István recenziója erre játszik rá, amikor az Egri csillagokhoz való intertextuális kötődésre rájátszva Pécsi csillagok címmel jegyzi kritikáját. Csuhai István: Pécsi csillagok. Élet és Irodalom 2009. június 5. <http://www.es.hu/index.php?view=doc;23144>
4. Faragó Kornélia: Térirányok, távolságok. Térdinamizmus a regényben. Forum, Újvidék, 2001.
5. A pályázat leírása az esemény honlapján: <http://www.pecs2010.hu/Home/Pecs> (2010. 04. 07.) Itt nem véletlenül beszélek a korábbi pályázatról és nem az azóta is folyamatban levő megvalósításról.
6. A bég élettörténetének feldolgozásához lásd Dávid Géza: Az első szegedi bég, Dervis életpályája. Aetas 1999. 4. http://www.aetas.hu/1999_4/99-4-1.htm (2010. 04. 07.)
7. A kultúráköziséget példázó sorsok és események példatárát lásd Bánki Éva kritikájában: Bánki Éva: Török tükrök – magyar trükkök. <http://ujnautilus.info/?q=node/758> (2010. 04. 07.)
8. A pozitív hangú kritikák ellenében talán kevés súllyal latba vehető véleményt idéznék, mely a Könyvesblog ismertetésének hozzászólásaként olvasható: Quesada: „Nekem nagyon nem tetszett. Mintha a szerző számára az lett volna a legfontosabb, hogy igazolja a török korban való jártasságát. Mintha kultúrtörténeti leltárt olvastam volna, török kifejezésekből, Korán-idézetekből, korabeli szokások leírásából, praktikus ismeretekből álló felsorolást. Azt sem értettem, hogy az elején miért foglalkozik olyan sokat a magyar nevek török változatának sulykolásával – többször, didaktikusan elmagyarázza, hogy a Lajos királyt hogy nevezik a törökök –, ha utána mégis a magyar változatot használja végig. A történet sem erős. Azzal egyébként nincs baj, hogy fölhasználja az Egri csillagok motívumait. Sőt, én ezért szerettem a legjobban, ha már... Azt hiszem, a szerző egyik szándéka éppen az volt, hogy a török »szemszögű« történetmeséléssel felhívja a figyelmet – nagyon helyesen egyébként –, a narráció problematikájára. Szóval engem nem ragadott el. Sajnáltam, mert nagyon jó ötletnek tűnt, de szerintem kihagyott lehetőség lett belőle.” http://konyves.blog.hu/2009/10/28/gorbe_tukorben#comments
9. Csak a jelentősebbeket emelem ki: Dante: Isteni színjáték, Gárdonyi Géza: Egri csillagok, Zrínyi Miklós: Szigeti veszedelem, Leonardo da Vinci jegyzetfüzetei.
10. Ennek elemeihez és konstrukcióihoz mozzanataihoz lásd Tóth Zsombor: The Making of... hogyan készül(t) Mohács? In: Uő: A történelem terhe. Komp-Press, Kvár, 2006. 9–53.
11. Ennek a levélnek irodalmi előzménye Móricz Zsigmond Tündérekertjéből is származhat: Bethlen Gábor Konstantinápolyban törökül elhangzó szónoklatát a tolmács a szultán elvárásainak nyelvére fordítja – törökről törökre. Móricz Zsigmond: Tündérekert. IV. könyv II. <http://mek.niif.hu/01100/01164/html/04.htm> (2010. 04. 07.)
12. „Nagy Szulejmán, aki a disznóhúsevő és maguk is disznó keresztények ellenében az igaz hit védelmezője vagy! Én, az alávaló és gonosz természetű Franciszkó, ostoba elmében a meggondolatlanság trágyadombján fogant tervem szerint rátámadtam Lausra, Alamánia és Üngürösz mocskos és erkölcsstelen szultánjára és Ferendusra, hogy tőlük a hívságok haszontalan és semmit érő koronáját megkaparintsam.” 13. [Az oldalszámok a recenzió első oldalán jegyzetben feltüntetett kiadásra vonatkoznak.]
13. Feischmidt Margit, Multikulturalizmus: kultúra, identitás és politika új diskurzusa. In: Multikulturalizmus. (Szerk. Uő.) Osiris, Bp., 1997. 7–28. A fogalom előfordulása: 13.
14. „A Szent Koránt vittem magammal, olvastam is mindennap, bár nem olyan mulatságos, mint a Biblia. Hiába, hiába. Ne vakítson el bennünket a hitünk, legyünk őszinték magunkhoz: a Korán ismétlődő verseinek ereje csodálatos; a Próféta szitkai fenyegetése és átkai felségesek; de mit ér az egész a jó történetek nélkül, melyek segítenek megérteni az időt? Isten idejét, melynek fölötte áll Isten. Mit ér az írás történetek nélkül, melyek elzsongítanak, mert nem úgy kezdődnek, ahogy befejeződtek. A Biblia bizony ilyen: benne van az egész világ az elejétől a végéig, ezért segít megérteni, hogy ahogy élünk, úgy meg is fogunk halni. Olyan a nagy Könyv, mint az ember. Jön, megy. Azért akarja minden mese, regény, novella és tréfa a Bibliát utánozni avval, hogy van eleje, közepe és vége: a világ megszületik, él és meghal. A Korán viszont időtlen, mert se eleje, se vége. A Koránnak se eleje, se vége, a Korán a Khaosz, a nyitottság, a végtelen. Testvéreim, gyermekeim! Hígyetek egy megtört gyilkosnak, hígyetek egy vén dervisnek: a két nagy Könyv egymás nélkül mit sem ér!” 540–541.